

autor razmatra građansku neposlušnost. Građansku neposlušnost autor karakterizira kao nenasilnu, nerevolucionarnu ali ipak nezakonitu akciju. Budući smo iskoristili zakonite metode pritiska na vlade trebamo li pokušati nešto drugo, pita se autor. Odgovor je potvrđan; mnogi aspekti problema upućuju da bi akcija trebala biti radikalna a građanska neposlušnost se pokazala kao dobar alat u podizanju javne svijesti i u konačnici mijenjanju nepravdanih praksi.

Knjiga je pisana jednostavnim jezikom te autor na vrlo zanimljiv način vodi čitatelja kroz lanac argumenata o moralnom karakteru klimatskih promjena. Često korištenu ali ispraznu frazu kako je problem klimatskih promjena moralni problem, Garvey u knjizi ispunjava sasvim konkretnim argumentima i primjerima. Pisana jezikom primijenjene etike, knjiga može poslužiti za evaluaciju vlastitog mišljenja i djelovanja u vezi s klimatskim promjenama ali i kao vodič za razgovor s takozvanim skepticima globalnog zagrijavanja; u svakom slučaju, ona je vrijedan doprinos.

Jelena Pudač

Julie Andrzejewski, Marta A. Baltodano i Linda Symcox (ur.)

SOCIAL JUSTICE, PEACE AND ENVIRONMENTAL EDUCATION. Transformative Standards (The Teaching/Learning Social Justice)
Routledge, New York, 2009., 344 str.

Knjiga „Socijalna pravda, mir i obrazovanje za okoliš. Transformativni standardi (Podučavanje/Učenje socijalne pravde)“ zbornik je radova koji su priredile Julie Andrzejewski, Marta A. Baltodano i

Linda Symcox, profesorice sa Sveučilišta St. Cloud (Minnesota), odnosno Loyola Marymount (Los Angeles) i državnog Sveučilišta California (Long Beach). Svakako je važno napomenuti da je ovo izdanje u 2009. godini dobilo poznatu godišnju nagradu „Knjiga godine“ Konzorcija „Mir“, iz područja studija o miru (*Peace Consortium's 2009 Peace Studies Book of the Year Award*).

Predgovor pod naslovom „Eko-pedagogija u traganju za socijalnom pravdom i mirom“ (*Eco-Pedagogy in the Pursuit of Social Justice and Peace*) napisala je Antonia Darder (*University of Illinois, Urbana-Champaign*), u kojem obrazlaže potrebu za sveobuhvatnijim i složenijim razumijevanjem ljudske raznolikosti a za što ne vidi resurse dostupne u postojećim i prevladavajućim akademskim diktatima moći i kapitala. Pored toga, autorica podsjeća na globalno evidentnu duboku sklonost prema propitivanju načina u kojem i obrazovne politike i prakse nastavljaju biti moralni lideri u podržavanju nehumanosti kapitalizma pa stoga i na nemogućnost da se u odgojno-obrazovni sustav ugrade nove kritičke paradigme u pravcu podržavanja svekolikog života kao dragocjenog i dostojnog ljubavi i poštovanja (str. x).

Zbornik je podijeljen u četiri dijela u koja je uključeno sedamnaest priloga/rasprava a prethodi im uvodnik pod naslovom „Socijalna pravda, mir i obrazovanje za okoliš: Globalna i nedjeljiva“ (*Social Justice, Peace, and Environmental Education: Global and Indivisible*), autoricâ Julie Andrzejewski, Marte P. Baltodano i Linde Symcox. Autorice nas upoznaju s općim tezama o kojima se raspravlja u zborniku i ističu namjeru demonstriranja podjednake važnosti i integralne povezanosti socijalne

pravde, mira i zaštite okoliša u odgoju i obrazovanju. Također naglašavaju kako su glavna inspiracija svih priloga projekti u vezi s izradom standarda za kulturno odgovorne škole na Aljasci (*Alaska Standards for Culturally Responsive Schools – Assembly by Alaska Native Educators, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002*), izvedeni u okviru *Allaska Native Knowledge Network (ANKN)* od strane šezdeset interesnih grupa američkog udruženja za istraživanje obrazovanja (*American Educational Research Association - AERA*). Radovi u zborniku predstavljaju standarde za pomoć edukatorima uključenim u projekt integriranja socijalne pravde, mira i obrazovanja za okoliš (*SJPEE Project*) u nastavne programe i smjernice za izvođenje nastave. Na kraju knjige su bilješke o suradnicima/cama i index.

Prije pregleda glavnih tema/rasprava, važno je nešto reći i o samom projektu SJPEE standarda (*Social Justice, Peace, and Environmental Education Standards Project*), u okviru kojega su, između ostalih, angažirani i autori priloga u ovom zborniku. Projekt je baziran na pogledima na svijet satkan od mnogih niti davnih i suvremenih mišljenja, prema kojima su sva bića i prirodni svijet međuovisni na temeljit i složen način. Dakle, okvir za promišljanje socijalne pravde, mira, i obrazovanja za okoliš u ovom projektu dolazi iz znanja, teorija, istraživanja i međunarodnih sporazuma o rasi, etnicitetu, klasi, rodu, seksualnoj orijentaciji, nesposobnosti, nacionalnom podrijetlu, religiji, dobi, fizičkoj pojavi, vrstama, ljudskim pravima, globalnom miru, građanstvu, demokraciji, bioraznolikosti i ekološkoj održivosti. Zbog ovako širokog očitovanja i izvora inspiracije za njihovo definiranje, skica SJPEE standarda ostaje otvorena za nadopunjavanje

ili reviziju. Projekt se, između ostalog, inspirira teorijom John Deweya o demokraciji i obrazovanju, kritičkom pedagogijom Paola Freira, kao i feminističkim i anti-rasističkim teorijama, zatim teorijom socijalnog rekonstrukcionizma, socijalne pravde te konceptom obrazovanja za okoliš i obrazovanja za mir i demokraciju.

U prvom dijelu, pod naslovom „Učenje od edukatora urođenika i indogenih zajednica: Transformativni principi i kulturni standardi“ (*Learning from Native Educators and Indigenous communities: Transformative Principles and Cultural Standards*), nalaze se dva priloga. U prvom, autora Grahama Smitha, „Mai i te Maramatanga, ki te Putanga Mai o te Tahuritanga: Od kritičkog mišljenja prema transformaciji“ (*Mai i te Maramatanga, ki te Putanga Mai o te Tahuritanga: From Conscientization to Transformation*)¹, daje se uvid u oslobađajuću, transformativnu obrazovnu teoriju *Kaupapa Maori Theory* koju su kreirali Maori kao alternativu višedesetljetnom kolonijalnom obrazovanju a s namjerom da opstaju u održavanju njihovog suvereniteta, jezika i kulture.

1 Termin konscientizacija ili kritičko mišljenje, posvješćivanje (*conscientization*), tj. razvijanje svijesti o sposobnosti mijenjanja stvarnosti, skovao je brazilski pedagog i teoretičar odgoja Paulo Freire a prvi puta ga je upotrijebio u svojoj studiji „Pedagogija obespravljenih“, najprije objavljenoj na portugalskom jeziku (1968) a zatim na engleskom jeziku (*Pedagogy of the Oppressed* (1970), *New York/London: Continuum Publishing Company*). Uvođenjem ovog termina u svoju socijalnu teoriju odgoja Freire je otvorio put kojim započinje afirmacija kritičke svijesti, odnosno kritičke teorijske perspektive u sociologiji obrazovanja. Na hrvatskom jeziku vidi: Freire, P. (2002). *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: Odraz.

U prilogu pod naslovom „Kulturno odgovorne škole za urođeničke učenike na Aljasci: Model za socijalnu pravdu, mir i obrazovanje za okoliš“ (*Culturally Responsive Schools for Alaska Native Students: A Model for Social Justice, Peace, and Environmental Education*), autor Ray Barnhardt izlaže ključne inspiracije za SJPEE projekt, utemeljene u nastojanjima urođeničkih zajednica na Aljasci da zaštite tradicijske prakse u odgoju i obrazovanju. Za stvaranje ovog projekta i oživljavanje prakse indogene edukacije zalažu se edukatori iz raznih urođeničkih grupa te tako zajedno identificiraju pozitivne kulturne attribute, znanje i vještine koje drže poželjnima da uče njihova djeca.

Drugi dio „Transformativno obrazovanje za ljudska prava, mir, sve vrste i Zemlju“ (*Transformative Education for Human Rights, Peace, All Species and the Earth*) sadrži šest priloga, obuhvaćajući pitanja globalne socijalne pravde, mira i problema okoliša i njihove integracije u obrazovni sustav. Slijedom toga, u radovima Linde Symcox „Od ‘Nacije u opasnosti’ do akta ‘Ne izostaviti ni jedno dijete’: 25 godina neoliberalne reforme u obrazovanju“ (*From A Nation at Risk” to “No Child Left Behind.” 25 Years of Neoliberal Reform in Education*) i Toda Jenningsa „Ponovno traženje standarda za progresivnu Agendu: Standardi obrazovanja za ljudska prava za nastavnike i obrazovanje nastavnika“ (*Reclaiming Standards for a Progressive Agenda: Human Rights Education Standards for Teachers and Teacher Education*) objašnjava se potreba za uobličavanjem obrazovanja za socijalnu pravdom, mirom i obrazovanju za okoliš unutar konteksta neoliberalnih reformi u SAD-u koji je podržao korporativnu ekonomsku globalizaciju. Posebice

se istražuje i potencijal Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (*Universal Declaration of Human Rights, 1948*) i prezentiraju primjeri za integriranje obrazovanja o ljudskim pravima u predmete na svim razinama obrazovanja. U sljedećem članku „Obrazovanje za okoliš: Od internacionalne odluke do lokalnog iskustva i istraživanja“ (*Environmental Education: From International Resolve to Local Experience and Inquiry*), autorâ David Greenwooda, Bob Offei Manteawa i Gregory A. Smitha, izvodi se kritička analiza međunarodnih sporazuma o okolišu i analizira kako oni kombinirano s teorijom moći upućuju na pitanja koja se postavljaju kao osnova za obrazovanje o eko-pravdi. Izabравši, iz mnoštva preporuka za poboljšanje obrazovanja i obrazovnih postignuća u 21. stoljeću, Haški apel za mir i pravdu za 21. stoljeće (*The Hague Appeal for Peace and Justice for the 21st Century, 1999*), Julie Andrzejewski u radu pod naslovom „Obrazovanje za mir i nenasilje“ (*Education for Peace and Nonviolence*) također podsjeća na nužnost povezivanja obrazovanja za demokraciju i ljudska prava, rodnu jednakost i ekološku održivost s dostignućima međunarodnog prava u području ljudske sigurnosti.

Slijedi prilog Beth Blue Swander i Leigh O’Brien, pod naslovom „Društvena odgovornost i podučavanje djece: Obrazovanje za življenje na moralan i način brige o drugima“ (*Social Responsibility and Teaching Young Children: An Education for Living in Ethical and Caring Ways*). Osim što raspravljaju o statusu djece i djetinjstva u suvremenoj zapadnoj kulturi, autorice identificiraju i opisuju relevantna dječja prava kao i ključne organizacije i dokumente koji daju okvir odnosno principe i

preporuke za praktična učenja o dječjima pravima.

Posljednji prilog drugog dijela nosi naslov „Inter-specijsko obrazovanje za ljude, životinje i Zemlju“ (*Interspecies Education for Humans, Animals, and the Earth*) autorâ Julie Andrzejewski, Helene Pedersen i Freeman Wicklund. Ovim prilogom pokušava se, kako autori ističu, pomoći čitateljima da razumiju važnost integriranja obrazovanja o živim vrstama i njihovim odnosima u svijetu. U tom kontekstu ističu tri pitanja: - na koji način je dobrobit ljudi međuovisna s dobrobiti drugih životinja odnosno zašto su ljudi zainteresirani da djeluju u zaštiti životinja, zatim - zašto je potrebna edukacija o vrstama te - u kakvom su odnosu pitanje tretmana drugih životinja i vrsta s pitanjima socijalne pravde, mira i ekološkog preživljavanja.

Treći dio ovog zbornika „Integriranje identiteta s globalnog pravdom, mirom i obrazovanjem za okoliš“ (*Integrating identities with Global Justice, Peace and Environmental Education*) sadrži šest priloga. U prvom, pod naslovom „Stvaranje novih predodžbi o novim pripovijedanjima rasne, radničke i snage okoliša: Prema oslobađajućem obrazovanju za latino-američke učenike“ (*Relimagining New Narratives of Racial, Labor, and Environmental Power: Towards a Liberatory Education for Latina/o Students*), autorica Yvette V. Lapayese promišlja alternativu uobičajenim obrazovnim strategijama koje se usredotočuju na prilagođavanje nastave „kulturi doma“ (*home culture*) jezično manjinskih skupina, kao što su, primjerice, latino-američke. Toj mikro-razini i zatvaranju učenika u razrede gdje se imitira mikro svijet kulture iz koje dolaze, Lapayese dodaje mogućnost „izlaska izvan zidova razreda“, tj. makro-

razinu i prepoznavanje prostora u kojem bi se omogućilo njihovo približavanje drugima kao i lokalno i globalno. Slijedi rad autora Glen Omatsu, pod naslovom „Oslobađanje uma, srca i duša: Kovanje anti-kolonijalnog okvira za istraživanje azijsko-američkog iskustva“ (*Liberating Minds, Hearts, and Souls: Forging an Anti-Colonial Framework to Explore the Asian-American Experience*), u kojem prezentira fragmente alternativnog okvira za učenje a odnose se na antikolonijalna, holistička i azijsko-američkih iskustva.

U tom smislu autor ističe kako borba protiv kolonijalizma nije jednostavna borba za prava već ona zahtjeva napredovanje ljudske svijesti, u čemu edukacija može odigrati ključnu ulogu. U prilogu Renée Jeanne Martina „Prošlost nije baština: Vraćanje indogenih principa za socijalnu pravdu u obrazovanju“ (*A Past is not a Heritage: Reclaiming Indigenous Principles for Social Justice in Education*) raspravlja o ulozi obrazovanja u nadvladavanju historijskih i suvremenih rasizama kao i sprječavanju devastacije okoliša i izbjegavanju nasilja. Od obrazovanja se, i u ovom kontekstu, očekuje da pomogne u stvaranju „aktivnih globalnih građana“.

U kontekstu rasprave o obrazovnim perspektivama u svezi s integriranjem različitih identiteta govori se i u posljednja dva priloga ovog zbornika. U radu „Studije o invalidnosti u obrazovanju: Vodič i etičke prakse“ (*Disability Studies in Education: Guidelines and Ethical Practice*), autorâ Robin M. Smitha, Deborah Gallagher, Valerie Owen i Thomas M. Skrtica, autori formuliraju sveobuhvatan obrazovni okvir za integriranje studija o invalidnosti u obrazovanje, s više odmaka od uobičajenog kliničkog modela koji je opravdavao

izdvajanje učenika s invalidnošću. U tome je, kako naglašavaju, nezaobilazno promicati ključne etičke koncepte kao što su inkluzija, dignitet i poštovanje, a za što je, prije svega, potrebno razvijati ove studije i integrirati ih u obrazovanje nastavnika. Problematika o identitetima nastavlja se raspravom o važnosti kreiranja i uključivanja standarda i za queer populaciju „Standardi koji uključuju queer populaciju: Živjeti i raditi za mir i pravdu“ (*Queered Standards: Living and Working for Peace and Justice*), autorâ Darle Linville, Christopher Walsha i David Lee Carlsona.

U četvrtom dijelu zbornika, pod naslovom „Teme, izazovi i potencijal SJPEE standarda“ (*Themes, Challenges, and Potential of SJPEE Standards*) autori Marta P. Baltodano „Težnja za socijalnom pravdom u Sjedinjenim Američkim Državama“ (*The Pursuit of Social Justice in the United States*) i Robert Crafton „Evaluiranje standarda državnog kurikuluma: Multikulturalna perspektiva“ (*Evaluating State Curriculum Standards: A Multicultural Perspective*) donose povijesni i teorijski prikaz razvoja socijalne pravde odnosno njezinu refleksiju na razvoj standarda državnog kurikuluma. U prvom prilogu, autorica raspravlja o dva različita diskursa o rasi i socijalnoj pravdi u Americi: „rasnoj sljepoći“ (*race-blindness*) prema kojem rasni identitet ne bi trebali ugrožavati položaj ljudi u javnom životu, i „rasnom egalitarizmu“ (*race-egalitarianism*) koji promiče reduciranje nejednakosti u količini blagostanja i moći između različitih rasnih skupina. Ovome se dodaje Craftonova rasprava o potrebi ocjenjivanja standarda državnog kurikuluma i njegovog razvijanja, upravo u odnosu na prijedloge i pozitivne načine korištenja SJPEE standarda. To bi uključivalo ni-

hovu primjenu za ocjenjivanje politika i praksi u odnosu na kurikulum i pedagogiju koji bi se provodili u svim zajednicama. Posebno se naglašava potreba ocjenjivanja prakticiranja i njegovanja „kulturno zdravog ponašanja“ uključujući i pomaganje drugima, kao mogućih zahtjeva koja bi trebalo zadovoljiti prije preuzimanja završnih diploma za učenike.

Zaključno razmatranje o perspektivama integriranja socijalne pravde, mira i obrazovanja za okoliš „Prema kolektivnoj viziji za socijalnu pravdu, mir i obrazovanje za okoliš“ (*Towards a Collective Vision for Social Justice, Peace, and Environmental Education*) potpisuju Julie Andrzejewski, Marta P. Baltodano, Ray Barnhart i Linda Symcox. U njemu se daje pregled SJPEE standarda i vodiča za učenike i edukatore, zatim standarda za izradu kurikuluma studija o invalidnosti za škole i visoka učilišta, kao i standarda ekološkog i obrazovanja za okoliš, fokusiran na rješavanje realnih životnih problema, tj. na praktično obrazovanje za okoliš u zajednici. Usto se, ne zaobilazeći činjenice o obespravljenosti marginaliziranih skupina, identificiraju standardi za uključivanje njihovih iskustava kao i iskustava azijsko-pacifičkih Amerikanaca, skiciraju standardi unutar obrazovnog sustava kako bi se kritički analizirale i istraživale socijalne nepravde i to kroz otvorene rasprave o rasama i rasizmu, jednakosti i nejednakosti, opresiji i privilegiji, itd. Već prepoznatim prijetnjama obrazovanju koje se odnose na promicanje konzumerizma, karijerizma i korporativnog profiterstva, a koje predstavljaju početne točke rasprave za autore priloga u ovom zborniku i inspiraciju za stvaranje SJPEE standarda, nude se nove paradigme na tragu, pomalo napuštene,

kritičke pedagogije i kritičkih teorija obrazovanja. Glede očekivanja od obrazovnih institucija, autorice drže da bi institucije na svim razinama trebale postaviti središnji naglasak na integraciji i podupiranju socijalne pravde, mira, ekološke održivosti i humanog obrazovanja kroz svaki aspekt obrazovnog procesa: interpersonalni odnosi, zajednica, kurikulum, podučavanje, liderstvo, istraživanje, kao i kroz procedure, prakse i politike institucija. Drugim riječima, obrazovne institucije trebale bi imati obvezu da pripreme aktivne, demokratske i prema miru orijentirane građane, s odgovarajućim znanjem, vještinama i motivacijom za djelovanjem. Ovim okvirom za provođenje socijalne pravde, tj. za preusmjeravanjem obrazovnog diskursa prema obrazovanju za odgovornost i integriranju socijalne pravde i ekološke održivosti u formalni kurikulum, autorice sugeriraju viziju budućeg obrazovnog diskursa, afirmirajući pristup koji je spreman podjednako obuhvatiti praktično življenje, djelovanje u zajednici i podučavanje, kao zalag obrazovanju za bolji svijet. Zbog svoje sveobuhvatnosti i podjednako naglašenim pristupima u razvijanju obrazovnog diskursa, novog kurikuluma i praksi učenja i djelovanja, radovi u ovom zborniku će zasigurno biti podjednako zanimljivi kako edukatorima tako i učenicima i studentima, kao i znanstvenicima i onima koji promišljaju buduće obrazovne politike.

Ivanka Buzov

Anči Leburić, Vjekoslav Afrić i Zorana Šuljug Vučica
LJUDSKI KAPITAL KAO RAZVOJNI FAKTOR
Redak, Split, 2009., 146 str.

Tematika razvojnih strategija zasigurno je jedna od najrelevantnijih za budućnost svakog društva. Usprkos iznimnoj važnosti ovog pitanja, dojma smo kako se u hrvatskoj javnosti u nedovoljnoj mjeri raspravlja o mogućim razvojnim pravcima našeg društva. Pojam *razvoja* se uglavnom zadržava na razini sadržajno praznih fraza uobičajenih u domaćem političkom diskursu.

Stoga svakako vrijedi pozdraviti propitivanje tematike razvoja iz sociološkog rakursa koja je ovdje prezentirana pod naslovom *Ljudski kapital kao razvojni faktor*. Osobita vrijednost knjige, čini nam se, leži u akcentuiranju značaja ljudskog kapitala kao krucijalnog generatora, kako gospodarskog, tako i općeg društvenog razvitka. Iako su napredne ekonomije Zapada već unatrag nekoliko desetljeća uvidjele kako je čovjek temeljni razvojni čimbenik, u hrvatskom društvu, a osobito na instanci nositelja političkih odluka, još uvijek nije razvijena svijest o čovjeku kao ključnom „ekonomskom resursu“.

Knjiga *Ljudski kapital kao razvojni faktor* sastoji se od pet tematskih cjelina uz popratnu bibliografiju te metodološku i empirijsku arhivu. Nakon kraćeg predgovora autorice Anči Leburić, u prvom poglavlju *O ljudskom kapitalu* Vjekoslav Afrić daje pregled različitih teorijskih konceptualizacija kapitala. Autor polazi od Marxovog pojma kapitala i pojma kapitala prisutnog u klasičnoj ekonomiji te ukazuje na razliku današnjeg poimanja kapitala u odnosu na